

Ευτύχης Μπιτσάκης Η «Ευρώπη των Λαών»

Η Ευρώπη υπήρξε τό λίκνο του καπιταλισμού. Σ' αυτή τη «χερσόνησο» της Ασίας αναπτύχθηκαν οι νεότερες επιστήμες και η βιομηχανική τεχνολογία. Εδώ έγιναν οι πρώτες αστικές επαναστάσεις με σύμβολο «Ελευθερία, Ισότητα, Δικαιοσύνη». Εδώ συγκροτήθηκαν οι πρώτες αστικές-κοινοβουλευτικές δημοκρατίες. Τέλος, εδώ οι ιδεολογικοί εκπρόσωποι της αστικής τάξης διαμόρφωσαν μια ουμανιστική κοσμοαντίληψη με κέντρο τον Άνθρωπο, εξιδανικευμένη, θεωρησιακή μορφή του ανθρώπου αστού.

Η ιστορική πορεία του καπιταλισμού διέψευσε τα οράματα των ουμανιστών. Αλλά ας περιοριστούμε στη σημερινή Ευρώπη. Τέσσερα γεγονότα των τελευταίων μηνών ήρθαν να δείξουν το πραγματικό αντίκρισμα της φλυαρίας για την «Ευρώπη των Λαών»:

Οικονομία: Περισσότερο από 20 εκατομμύρια άνεργοι και πολλές δεκάδες εκατομμύρια «νέοι φτωχοί», σε μια ήττειρο που μπορεί αντικειμενικά να εξασφαλίσει άνετη ζωή στο σύνολο του πληθυσμού της.

Υγεία: Τρελές αγελάδες, διοξίνες, μολυσμένα τρόφιμα, μολυσμένο περιβάλλον, μολυσμένη ατμόσφαιρα κ.λπ., κ.λπ.

Ουμανισμός και δημοκρατία. Καμιά χώρα, αντίθετα με το καθιερωμένο δίκαιο, δεν τόλμησε να δώσει άσυλο στον Οτσαλάν. Ως προς το ουσιαστικό περιεχόμενο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, είναι πλέον γνωστό ότι οι μεγάλες αποφάσεις λαμβάνονται από εξωκοινοβουλευτικά κέντρα, ενώ η συνθήκη του Σένγκεν μετατρέπει την

Ευρώπη σε φρούριο, με την ιδιωτική ζωή των κατοίκων της καταγεγραμμένη στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές.

Εξωτερική πολιτική. Είναι γνωστός ο εγκληματικός ρόλος των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων τόσο στον πόλεμο του Κόλπου, όσο και στους δύο πολέμους εναντίον των λαών της Γιουγκοσλαβίας. Και στις δύο περιπτώσεις η Ευρώπη συμπεριφέρθηκε σαν δουλοπάροικος των ΗΠΑ. Ενέκρινε την καταπάτηση του διεθνούς δικαίου, μετείχε στις πολεμικές επιχειρήσεις και ενέκρινε το νέο «δόγμα» του ΝΑΤΟ, με βάση το οποίο οι 19 εταίροι αναγορεύονται σε υπέρτατους κριτές και τιμωρούς των λαών.

Είναι τυχαία τα προηγούμενα; Συνολικά είναι τυχαίο το γεγονός ότι η ιστορία της κεφαλαιοκρατικής Ευρώπης είναι μια ιστορία βίαιου ξεριζωμού πληθυσμών, αποικιακής εκμετάλλευσης, αποικιακών πολέμων, πολλών ευρωπαϊκών και δύο παγκόσμιων; Για να απαντήσουμε σ' αυτό το ερώτημα, πρέπει να αναφερθούμε στην ουσία του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.

Ο καπιταλισμός ανέπτυξε, όσο κανένα προηγούμενο σύστημα, τις παραγωγικές ικανότητες της κοινωνίας. Αλλά, όπως διαπίστωνε ήδη πριν από 150 χρόνια ο Μαρξ, κάθε πρόοδος στην επιστήμη και την τεχνολογία μετατρέπεται σε θεομηνία. Σε μαρτυρολόγιο των παραγωγών. Αιτία: ο ανταγωνιστικός χαρακτήρας της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Ήδη η πρωταρχική κεφαλαιοκρατική συσσώρευση προήλθε από το ξεριζωμα και την εκμετάλλευση των αγροτών, του νεότερου προλεταριάτου, τον εξανδρα-

ποδισμό και την καταλήστευση των αποικιών και τους ατελείωτους πολέμους. Όπως διαπίστωνε ο Μαρξ, «αυτό που βρίσκεται στο βάθος της πρωταρχικής συσώρευσης του κεφαλαίου είναι η αρπαγή της ιδιοκτησίας του άμεσου παραγωγού, η διάλυση της ιδιοκτησίας που στηριζόταν στην προσωπική εργασία του ιδιοκτήτη» (*Le Capital*, Garnier - Flammarion, 1969, τ. Ι, σελ. 656).

Αλλά το σώρωμα της μικρής αποσπασματικής παραγωγής, η κοινωνικοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας δεν οδήγησε στην ενίσχυση των δεσμών του ατόμου με το κοινωνικό σύνολο. Στην αυγή του καπιταλισμού ο Χομπς διαπίστωνε ήδη τη γενίσκευση του «πολέμου των πάντων ενάντια στους πάντες», ενώ στις αρχές του περασμένου αιώνα ο Χέγκελ θα τόνιζε ότι «η αστική κοινωνία των πολιτών αποτελεί πεδίο μάχης του ατομικού ιδιωτικού συμφέροντος όλων, εναντίον όλων». Χάρη στη βιομηχανική πρόοδο, γράφει και πάλι ο Χέγκελ, «αιξάνεται η συσώρευση του πλούτου από τη μια πλευρά, όπως από την άλλη πλευρά εντείνεται ο μεμονωμένος και περιορισμένος χαρακτήρας της επιμέρους εργασίας και, συνεπώς, η εξάρτηση και η ανέχεια της τάξης που είναι δέσμια αυτής της εργασίας». Αποτέλεσμα, «η πτώση μιας μεγάλης μάζας ανθρώπων κάτω από το μέτρο ενός ορισμένου τρόπου επιβίωσης» (Ζ. Π. Λεφέβρ - Π. Μασαρέ, *Ο Εγελος και η Κοινωνία*, μετ. Γ. Φαράκλα, Βιβλ. της «Εστίας», 1998, σσ. 139 και 117). Μετά από τον Χέγκελ, ο Μαρξ θα ανέλυε την αύξουσα αντίθεση φτώχειας-πλούτου και τις καταστροφικές συνέπειες του καταμερισμού της εργασίας για το βιομηχανικό προλεταριάτο.

Μέσω της εργασίας και των ανταλλαγών τα άτομα συνδέονται μεταξύ τους. Συγκροτούν «κοινωνία». Αλλά, αντίθετα με τις φλυαρίες των σημερινών απολογητών

του καπιταλισμού, ο Χέγκελ, είχε ήδη αναλύσει τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα της «αστικής κοινωνίας των πολιτών». Πράγματι, θεμέλιο της αστικής κοινωνίας είναι η ιδιωτική ιδιοκτησία. Η σχέση αυτή υπονομεύει εξ υπαρχής την ενότητα ατόμου-συνόλου. Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή, εξάλλου, είναι μια γενικευμένη εμπορευματική παραγωγή. Από τη φύση της, συνεπώς, «τρέφεται» από την εργασία του προλεταριάτου, ενώ ο ανταγωνιστικός χαρακτήρας της συνεπάγεται την αδιάκοπη εντατικοποίηση, την επαναστατικοποίηση των παραγωγικών μεθόδων, την επέκταση, την αναζήτηση αγορών, πρώτων υλών και φτηνής εργατικής δύναμης. Η συγκέντρωση και η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου αποτελεί ενδογενή νόμο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής.

Το νόμο αυτό και τις συνέπειές του τις καταγράφει με το γνωστό πάθος του ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο*. «Η αρπαγή αυτή της ιδιοκτησίας (expropriation) πραγματοποιείται με το παγκίδι των ενδογενών νόμων της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, οι οποίοι καταλήγουν στη συγκέντρωση των κεφαλαίων [...]. Στο μέτρο που μειώνεται ο αριθμός των κατόχων του κεφαλαίου οι οποίοι υφαρπάζουν και μονοπωλούν όλα τα πλεονεκτήματα αυτής της περιόδου της κοινωνικής προόδου, αυξάνει η αθλιότητα, η καταπίεση, η δουλεία, η υποβάθμιση, η εκμετάλλευση, αλλά επίσης η αντίσταση της εργατικής τάξης» (ό.π., σελ. 566).

Ας αφήσουμε το θέμα της εργατικής τάξης. Πώς εξελίχθηκε έκτοτε ο καπιταλισμός και ποιες είναι οι συνέπειες αυτής της εξέλιξης;

Στον αιώνα μας εντάθηκε η συγκέντρωση και η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου. Στο νέο, ιμπεριαλιστικό στάδιο, κυριαρχούν τα μονοπώλια, ενώ οι κρίσεις και οι

ενδοκαπιταλιστικές αντιθέσεις οδήγησαν σε δυο παγκόσμιους πολέμους. Ο φασισμός και ο ναζισμός υπήρξαν οι ακραίες μορφές βαρβαρότητας, συνέπεια της κρίσης των ευρωπαϊκών κοινωνιών και της ήττας του εργατικού κινήματος.

Στη σημερινή φάση (κατά μια άλλη άποψη, στο σημερινό στάδιο) του καπιταλισμού κυριαρχούν οι διεθνικές επιχειρήσεις. Η αύξηση της παραγωγικότητας και το χαμηλό επίπεδο των μισθών έχουν ως συνέπεια τη σχετική αδυναμία του κεφαλαίου για παραγωγικές επενδύσεις και την αντίστοιχη κυριαρχία του παρασιτικού χρηματιστικού κεφαλαίου. Η σημερινή κρίση υπερσυσσώρευσης έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά από τις κλασικές κυκλικές κρίσεις. Είναι παγκόσμια — δεν αφορά μία ή περισσότερες χώρες. Είναι καθολική — δεν αφορά έναν ή περισσότερους κλάδους. Είναι έρπουσα με εξάρσεις, αλλά χωρίς τα κατακλυσμιαία φαινόμενα των κλασικών κρίσεων (βλ. σχετικά, I. Meszaros, *Beyond Capital*, Merlin Press, 1995).

Ο «πόλεμος των πάντων ενάντια στους πάντες» έχει σήμερα γενικευτεί. Ανταγωνισμός, αλλά και συνεργασία των τριών μητροπόλεων του καπιταλισμού. Ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατικών επιχειρήσεων στο εσωτερικό κάθε χώρας και διεθνώς. Ανταγωνισμός που παίρνει τη μορφή ληστείας ανάμεσα στις αναπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες και τον Τρίτο Κόσμο. Τέλος, η βασική, ασυμφιλίωτη αντίθεση ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργατική τάξη, το νεότερο προλεταριάτο, που στις «αναπτυγμένες» χώρες αποτελεί την πλειοψηφία του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Η εργασία, ο χώρος της υλικής παραγωγής ειδικότερα, ανήκει στο «βασιλείο της ανάγκης». Ταυτόχρονα η εργασία συνεπάγεται την πραγμάτωση των δυνατοτήτων του

ανθρώπινου-κοινωνικού όντος. Τόσο ο Χέγκελ, όσο και ο Μαρξ μιλούσαν για απελευθερωτική στιγμή της εργασίας. Αλλά η εργατική δύναμη είναι σήμερα, περισσότερο από ποτέ, εμπόρευμα. Η εμπορευματοποίηση της εργατικής δύναμης και ο κεφαλαιοκρατικός καταμερισμός της εργασίας συνεπάγονται την αποξένωση. Τη μετατροπή της εργασίας σε απώλεια της «ουσίας» του εργαζόμενου. Η σημερινή τάση για απορύθμιση των εργασιακών σχέσεων, η ελαστικοποίηση, η προσωρινότητα, η ενόημη ανεργία, οξύνουν τον ανταγωνισμό, την αβεβαιότητα και το άγχος για την επιβίωση. Ο προλετάριος γίνεται σήμερα όλο και περισσότερο ένα ανέστιον. Ζει σε μια κοινωνία όπου έχουν καταστραφεί οι κοινωνικές και οι προσωπικές σχέσεις. Αγωνίζεται να πουλήσει την εργατική του δύναμη για να συντηρήσει τη βιολογική του ύπαρξη, σε έναν κόσμο όπου «άνθρωπος προς άνθρωπον λύκος».

Καί η «ενωμένη» Ευρώπη, η αρχαιότερη από τις τρεις μητροπόλεις του καπιταλισμού; Η πραγματικότητα του ευρωπαϊκού καπιταλισμού είναι εμπειρικά διαπιστώσιμη. Αλλά η Συνθήκη του Μάαστριχτ και οι άλλες συνθήκες και συμφωνίες μάς βοηθούν να συλλάβουμε βαθύτερα αυτή την πραγματικότητα. Οι ανταγωνιστικές σχέσεις είναι εγγεγραμμένες στα «γονίδια» του καπιταλισμού. Η συνθήκη του Μάαστριχτ θεωρητικοποιεί και θεσμοθετεί την ανταγωνιστικότητα ως κυρίαρχη κοινωνική σχέση. Όποια επιχείρηση δεν είναι ανταγωνιστική, θα πεθάνει. Όποιος μένει άνεργος, ήταν η μοίρα του. Ουαί τοις ηττημένοις! Οι κολοσιαίες επιχειρήσεις — αυτοκινήτων, αεροναυπηγικής, φαρμακοβιομηχανίας, χημικής βιομηχανίας, τράπεζες — προχωρούν σε συγχωνεύσεις για να αντεπεξέλθουν στο χωρίς έλεος ανταγωνισμό. Με τις συγχωνεύσεις, εκατοντάδες χιλιάδες εργαζόμενοι

μένουν μετέωροι στο σημερινό άξενο κόσμο. Αυτή ήταν η μοίρα τους! Αυτό που πρέπει να σωθεί και να συσσωρευτεί είναι το κεφάλαιο!

Στο όνομα της κεφαλαιοκρατικής ανάπτυξης θυσιάζονται, όπως θα έλεγε ο Μαξ, οι δυο μόνιμες πηγές απ' όπου αναβλύζει κάθε μορφή πλούτου: η γη και η εργατική δύναμη. Αλλά η ανεργία και η αμάθεια γεννούν το έγκλημα. Η εντεινόμενη κρατική τρομοκρατία αδυνατεί να αντιμετωπίσει αυτή την εγγενή πληγή των σημερινών κοινωνιών. Η φτώχεια του καταληστευμένου Τρίτου Κόσμου, οι πόλεμοι, οι εμφύλιοι πόλεμοι και οι δικτατορίες, εξάλλου, ωθούν τα κύματα των προσφύγων προς την «ενημερούσα» Ευρώπη. Αλλά η Ευρώπη γίνεται όλο και περισσότερο ένα φρούριο κλειστό στους ξένους, ενώ η Συνθήκη του Σένγκεν θεσμοθετεί το χαφιεδισμό σε ευρωπαϊκή κλίμακα.

Αυτή είναι η Ευρώπη του κεφαλαίου, υποτελής και συνεταίρος της μοναδικής (επί του παρόντος) υπερδύναμης. Οι εργαζόμενοι της Ευρώπης πρέπει να αντισταθούν για να περισώσουν ό,τι μπορεί να σωθεί. Αλλά η Ευρώπη του κεφαλαίου θα ακολουθήσει τη δυναμική του κεφαλαίου: αύξουσα συγκέντρωση και συγκεντροποίηση, ανεργία, φτώχεια μέσα στον αυξανόμενο πλούτο, υποβάθμιση του περιβάλλοντος και της ποιότητας της ζωής. Η Ευρώπη αυτή δεν είναι δυνατό να μεταρρυθμιστεί: από Ευρώπη του κεφαλαίου να μετασχηματιστεί σε Ευρώπη των λαών, κατά το γνωστό ιδεολόγημα. Η Ευρώπη του κεφαλαίου πρέπει να ανατραπεί και να διαλυθεί. Αν η ήττη μας έχει μέλλον, αυτό θα υπάρξει ως Ένωση των Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών της Ευρώπης. Ουτοπία; Μάλλον «μη εισέτι» πραγματωμένη ιστορική δυνατότητα.